

Graaf, B. de, Klinken, G. van, *Geschiedenis van de Theologische Universiteit in Kampen 1854-2004* (Kampen: Kok, 2005, 366 blz., €34,90, ISBN 90 435 1145 5).

Bij een gereformeerd feest hoort een boek. Katholieke kinderen krijgen geld, een nieuwe jurk, een sieraad of speelgoed ter gelegenheid van hun eerste communie, maar toen ik belijdenis van mijn geloof aflegde – en dus toegang kreeg tot het heilig avondmaal – kreeg ik van mijn ouders Groen van Prinsterers *Ongeloof en revolutie*, en ik herinner me nog het lichte d dain over wie bij zo'n gelegenheid zoiets als een horloge kreeg. De geest huisde bij voorkeur in letters. Als dus een gereformeerde universiteit – het geletterde concentratiepunt van een wereld van het Woord – jubileert, hoort daarbij niet ook een boek; nee, het jubileumboek is de essentie van het feest. Bij het 125-jarig bestaan van de kleine Kamper universiteit, in 1854 door gereformeerde kerken gesticht en sindsdien daardoor anderhalve eeuw onderhouden, verschenen zelfs twee boeken – naast deze geschiedenis de bundel *Profiel* (2004) met portretten van theologen uit de recente geschiedenis van de instelling.

De letters staan nog steeds centraal, maar de inhoud van deze geschiedenis is wel anders dan de vorige. Er is voor de periode van voor 1945 geen nieuw archiefonderzoek verricht, maar de invalshoek is anders. Het eerste hoofdstuk heet 'Een sterk instituut van kwetsbare mensen' en biedt ondanks de gebruikelijke liefdevolle toon accenten die eerder ontbraken. Er is via het onderwijs in het Hebreeuws aandacht voor een Hebreeuwse bijbel die de Theologische School (universiteit heette de opleiding sinds de jaren tachtig van de twintigste eeuw) bij de opening in 1854 ten geschenke kreeg en voor een jood die aan de school doceerde, en er is aandacht voor afwijkende meningen (chiliasme (65-66)), voor de cultuur van het sterven in de kring van de school (69, 85, 98, 122, 127) en voor de vrouwen in deze mannenwereld. (74 vlg., 136) De aandacht ligt bij de mensen en hun geleefde geloof, meer dan bij hun leer. Trekjes die verraden dat dit boek ten opzichte van de vorige jubileumboeken iets anders biedt dan een herhaling, maar meer dan aanzetten tot een andere geschiedschrijving konden het in het gegeven bestek niet worden. Doorgaans zijn de beschrijvingen van de persoonlijkheden en gevoelens van de hoogleraren ingetogen. Opmerkelijk is het daarom hoe in een bestek van twee pagina's driemaal wordt duidelijk gemaakt dat de hoogleraar K. Schilder een 'minderwaardigheidsgevoel' zou hebben gehad. (154-155) Als hij het nog niet had, heeft hij het nu in elk geval. Waar de portretjes van hoogleraren meestal kort, afgewogen en terughoudend zijn geformuleerd, valt deze van Schilder uit de toon.

Een naoorlogs hoofdstuk heet 'nieuwe wegen' en die titel dekt de lading na 1945. Het verhaal kabbelde tot de oorlog rustig voort over kerkelijke wateren, maar na een breuk binnen de universiteit en binnen de kerken stuift het verhaal als een jonge hond elke nieuwe weg op en de lezer heeft soms moeite de lijn vast te houden. De wereld trekt en met grote gulzigheid wordt in Kampen over alle wereldzaken van Zuid-Afrika en Zuid-Amerika tot de

Verenigde Staten en Oost-Europa het – doorgaans zeer morele – oordeel geveld. De gereformeerde traditie raakte door deze ernstig verantwoordelijke taak uit het zicht. De Graaf noemt de jaren 1961-1963 als een breukpunt met die traditie. (223) Maatschappelijke verandering, democratisering, theologische vernieuwing en secularisatie tuimelen dan over elkaar heen, zonder dat duidelijk wordt hoe het een zich tot het ander verhoudt. De gebeurtenissen krijgt de lezer nog wel op een rij, maar naar inzicht in deze warrige periode blijft het tasten. Waar het aan ontbreekt is onder meer een kader waarin de verandering kan worden verstaan van een gereformeerd bolwerk, dat zich sympathetisch-kritisch verhiel tot de moderniserende samenleving, naar een progressief bolwerk, dat zich kritisch verhiel tot de gereformeerde traditie. De Graaf zoekt steun bij James Kennedy's these over de meegaandheid van de bestuurlijke elite in de jaren vijftig tot zeventig en bij Gerard Dekkers sociologische analyse van deze door hem als 'stille revolutie' geduide omslag. Dit gehanteerde kader helpt om te begrijpen dat en hoe de omslag plaats vond, maar waar die omslag vandaan kwam, juist in gereformeerd Kampen zo snel om zich heen greep en waarom de onstuimigheid halverwege de jaren tachtig als sneeuw voor de zon verdween blijft moeilijk te doorgronden. Hier lijdt het boek aan het feit dat heel het onderzoek naar de roerige jaren zestig en zeventig nog in de kinderschoenen staat.

De inmiddels sterk betwiste secularisatiethese – die veronderstelt dat modernisering van de samenleving en traditionele godsdienst elkaar niet verdragen – werd te Kampen omhelsd. De 'gemeenschappelijke hermeneutische sleutel' (261) raakte zoek, er was anno 1979 volgens de oude garde 'iets fundamenteel scheef getrokken' (289) en deze ontwrichting legde Kampen aanvankelijk geen eens windeieren: in het topjaar 1980 werden maar liefst 74 eerstejaars ingeschreven. (285) Ook die hausse is inmiddels geschiedenis en wat overbleef is een kleine protestantse theologische opleiding met een modern, hybride karakter, inmiddels onderdeel geworden van de Protestantse Kerk in Nederland.

George Harinck

Geljon, P.A., *Geschiedenis van de algemene banken in Nederland 1860-1914, III, De algemene banken en het effectenbedrijf* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2005, NIBE-SVV-Bankhistorische reeks XXV; Amsterdam: NIBE-SVV, 2005, ix + 568 blz., €58,45, ISBN 90 5516 000 8).

Dit bijna 600 pagina's tellende boek is tevens de studie waarop Piet Geljon in april 2005 promoveerde aan de Vrije Universiteit. Het onderhavige werk is het derde deel in de NIBE-SVV bankhistorische reeks 'De algemene banken in Nederland 1860-1914', waarvan de eerdere delen werden geschreven door J. Kymmell. In aansluiting op de voorgaande delen, waarin de bancaire aspecten van kredietverlening en middelenvoorziening centraal stonden, behandelt deel III de activiteiten van de algemene banken op effectengebied in het tijdvak 1860-1914. Het onderwerp is zeker geen onontgonnen gebied, zoals Geljon in het inleidende hoofdstuk terecht aangeeft, maar tot dusver ontbrak een integrale studie. Het hier besproken boek voorziet in die leemte.

Kort samengevat is het hoofdthema de wederkerige beïnvloeding van de banken en het effectenbedrijf. Daarbinnen heeft de auteur zich de niet eenvoudige taak gesteld door vier met elkaar samenhangende vragen te behandelen. Dit zijn (1) waarom begaven de algemene banken zich op het terrein van de effectenhandel; (2) welke werkzaamheden oefenden zij in het bijzonder uit; (3) welke plaats namen zij in naast de andere instellingen in de effectenhandel en (4) wat was het belang van het effectenbedrijf in verhouding tot hun andere activiteiten? Onder effectenbedrijf wordt hier verstaan: bedrijven die werkzaam zijn op het gebied van de beurs en de effectenhandel. Er is aldus sprake van een bedrijfstak: de effectensector. Dit blijkt evenzeer uit de brede opzet van deze studie, waarin naast het effectenbedrijf van de algemene banken ook uitvoerig aandacht is voor de andere partijen die (van oudsher) het effectenbedrijf uitoefenden, zoals commissaires, administratiekantoren, effectenhuizen en assurantiemakelaars, aan de organisatie van de effectenhandel, de beurs en de koersontwikkeling.

De kern van het boek bestaat uit zeven hoofdstukken, elk voorzien van een uitvoerig notenapparaat. Daarnaast bevat het werk een inleiding, een samenvattend hoofdstuk met conclusies, acht bijlagen, een goed gedocumenteerd overzicht van geraadpleegde archieven en uitgebreide literatuurlijst en overzichten van tabellen en grafieken. Een zorgvuldig samengesteld register maakt, dat het boek ook goed als naslagwerk bruikbaar is. Bovendien geven de met zorg gekozen illustraties een beeld van het beschreven tijdvak.

Na het inleidende hoofdstuk, waarin behalve de vraagstelling ook een overzicht van bestaande literatuur over het onderwerp wordt gegeven, gaat Geljon in hoofdstuk 2 op zoek naar de wortels van het effectenbedrijf in Nederland. Deze lagen, hoe kan het ook anders, in Amsterdam bij de oprichting van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, in 1602. In samenhang hiermee ontwikkelde Amsterdam zich tot een centrum van effectenhandel. De in de achttiende eeuw opgerichte bankiershuizen hielden zich vooral bezig met het uitbrengen van leningen aan buitenlandse vorsten en overheden. Slechts